

ЧУСТИЙ ШЕЪРИЯТИДА ЧИСТОН

Rakhmonova Shakhnoza Mukhitdinovna
Docent of TashDO'TAU named after Alisher Navoi,
Doctor of Philology (DSc)
(O'zbekiston)

Halil Chetin.
Ahmad Yassaviy nomidagi xalqaro Qozoq-turk universiteti,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.
(Qozog'iston)

Байтли шеърлар орасида шаклий жиҳатидан эркин, фақат мазмун асосида фарқланадиган жанрлар ҳам мавжуд бўлиб, уларга луғз ва таърих киради. Ушбу жанрлар муаллифнинг хоҳишига кўра, қитъа, рубоий, фард, баъзан ғазал сингари қофияланиши мумкин. Улар орасида халқ оғзаки ижоди ва мумтоз адабиёт анъаналарини ўзида мужассамлаштирган луғз жанрининг ўзига хос ўрни бор. Луғз арабча “топишмоқ”, “сир” маъноларни англатиб, форс-тожик адабиётида чистон (форсча “нима у?”) деб юритилади¹. Туркий адабиётда чистонларнинг девон таркибида келиши Алишер Навоий ижодидан бошланади. Унинг “Хазойин ул-маоний” куллиётида 10 та чистон мавжуд. Лекин Навоийгача Шайх Аҳмад Тарозийнинг “Фунун ул-балоға” асарида чистон жанрининг илк намуналари келтирилган². “Чистон ҳар бир шоирнинг олам, одам ва борлиқни кузатиш, атроф-муҳитни илғаш даражасини кўрсатади. Унинг оддий предметлардан бадий образ яратиш салоҳиятини аниқлаш мезони бўлиб хизмат қилади”³.

Чустий ҳам мумтоз анъаналарни давом эттириб, “Давот ва қалам”, “Қалам ва қоғоз”, “Қуёш”, “Чок машинаси”, “Тухмат”, “Мих” мавзуларида чистонлар яратди. Бу асарларнинг 2 таси қитъа, 2 таси фард, 2 таси рубоий тарзида қофияланиб, *ҳазаж* (4 та), *музориъ* (1 та), *мужтасс* (1 та) баҳри вазнларида

¹ Қаранг: Орзибеков Р. Лирикада кичик жанрлар. – Т.: Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976; Носиров О. ва бошқ. Ўзбек классик шеърияти жанрлари. – Т.: Ўқитувчи, 1979; Адабий турлар ва жанрлар. Уч жилдлик. 2-жилд. Лирика. – Т.: Фан, 1992; D.Yusupova. Aruz vazni qoidalari va mumtoz poetika asoslari. – Т.: TA'LIM-MEDIA, 2019.

² Шайх Аҳмад Тарозий. Фунун-ул-балоға. Масъул муҳаррир Б.Ҳасанов. Т.: Хазиана, 1996. – Б. 127.

³ Адизова И. Увайсий ижодида жанрлар такомилли. – Т.: Muharrir, 2011. – Б. 13.

ёзилган (9-иловага қаранг). Масалан, “Қуёш” ҳақидаги чистон рубоий тарзида қофияланиб, унда ер юзини қиздирувчи қуёш “тиллоси бор, лекин пули йўқ” ҳазинага ўхшатилади ва унинг ўзига хос хусусиятларини таносуб, тазод, тақрир орқали санаб ўтилади:

*Оёғи йўқ, қўли йўқ,
Тиллоси бор, пули йўқ.
Бир чизиқда юради,
Ундан бўлак йўли йўқ⁴.*

Чистон музориъи мураббаи аҳраб (рукнлари ва тақтиъи: мафъувлу фаолотун – – V /-V –) вазнида ёзилган, а-а-б-а мумтоз рубоийга хос қофияланган. А.Ҳожиаҳмедов музориъи мураббаи аҳрабни шеърятимизда жуда кам қўлланилган ўлчовлардан бири сифатида санар экан, унинг Рабғузий асарларидагина қўлланилганлигини ва ягона намунаси Юсуф қиссаси ичида келтирилганлигини таъкидлайди⁵. Бундан кўринадики, Чустий халқона оҳангга эга бўлган, ғазалларда истифода этилмаган ушбу вазн имкониятларидан унумли фойдаланиб, унда ўзининг бетакрор чистонини яратган.

Навбатдаги чистон фард сингари битилиб, унда қалам ва қоғоз белгилари моҳирона акс эттирилган.

*Бировни юзига найзам уриб жафо қиламан,
Бу ҳикматим била кўп мақсадим адо қиламан⁶*

чистони мужтасси мусаммани маҳбуни маҳзуф (рукнлари ва тақтиъи: мафоилун фаолотун мафоилун фаилун V –V-/V V – –/ V –V-/ V V –) яратилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Yusupova D. Aruz vazni qoidalari va mumtoz poetika asoslari. – T.: TA’LIM-MEDIA, 2019.

⁴ Чустий. Ҳаётнома. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 436.

⁵ Ҳожиаҳмедов А. Ўзбек арузи луғати. – Т.: Шарқ, 1998. – Б. 76.

⁶ Чустий. Ҳаётнома. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 436.

2. Адабий турлар ва жанрлар. Уч жилдлик. 2-жилд. Лирика. – Т.: Фан, 1992;
3. Адизова И. Увайсий ижодида жанрлар такомил. – Т.: Muharrir, 2011. – Б. 13.
4. Носиров О. ва бошқ. Ўзбек классик шеърляти жанрлари. – Т.: Ўқитувчи, 1979;
5. Орзибеков Р. Лирикада кичик жанрлар. – Т.: Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976;
6. Ҳожиаҳмедов А. Ўзбек арузи луғати. – Т.: Шарқ, 1998. – Б. 76
7. Чустий. Ҳаётнома. – Т.: Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 436.
8. Шайх Аҳмад Тарозий. Фунун-ул балоға. Масъул муҳаррир Б.Ҳасанов. Т.: Хазина, 1996. – Б. 127.